

Konuşmalarımızda sık kullandığımız bir kelime, vicdan. Oysa hayata geçirildiği anlar seyrek. En son Hrant Dink'in cinayetinde insanları sokaklara döken oydu. Peki sonra ne oldu da yatıştı? Ağca'yı "kahraman" gibi karşılayanların mağdurla değil katille empati kurmasının nedeni ne? Vicdanı güçlendirmenin yolları var mı? Yanıtlar, psikoterapist İskender Savaşır'dan.

Yakınları siyasi cinayete kurban giden pek çok kişi, 8 Şubat'ta Hrant Dink cinayetinin 12. duruşmasındaydı, hesap sordular, soracaklar... (Fotoğraf: Doğan Haber Ajansı / Mustafa Özdebak)

Vicdanınıza kulak verin

ESRA AÇIKGÖZ

Nükhet İpekçi, bir televizyon kanalında, babasının 31 yıldır sakladığı kanlı gömleğine sarılıp "Şov mu istiyorsunuz" diye sorduğunda içimde ezilen, kırılan bir şeyler hissettim, galiba yüzüm kızardı. Çünkü bu sorunun muhatabı bendim, bizdik, hepimizdik. Bir katili davulla zurnayla karşılayarak kahramanlaştıranlara kalemlerimizle, kameralarımızla, gözlerimiz ve sessizliğimizle yataklık etmiştik. İpekçi'yi 31 yıldır babasının kanlı gömleğiyle yaşamak zorunda bırakan da bizdik. Sonuna kadar onunla birlikte hesap sormadık, sesine yeterince ses olmadık. Sadece ona mı? Yakınlarının kanına bulanmış eşyalarını taşıyan yüzlerce insan var. Hatta "faiili meçhul"lerin eşyalarının sergileneceği bir müze fikri bile ortaya atıldı: "Vicdan Müzesi". 8 Şubat'taki Hrant Dink cinayetinin 12. duruşmasına 1948'de öldürülen yazar Sabahattin Ali'nin kızı Filiz Ali, savcı Doğan Öz'ün eşi Sezen Öz ve kızı Bengi Heval Öz, Abdi İpekçi'nin kızı Nükhet İpekçi, Uğur Mumcu'nun çocukları Özge ve Özgür Mumcu, DISK eski Genel Başkanlarından Kemal Türkler'in kızı Nilgün Türkler, Metin Göktepe'nin ablası Meryem Göktepe, Ümit Kaftancıoğlu'nun gelini Canan Kaftancıoğlu ve Metin Altıok'un kızı Zeynep Altıok katılarak, yeniden vicdanlara seslendiler:

"Yaşadığımız ortak adaletsizliği paylaşmaya, bunun tanıklığını yapmaya geldik... Biz, sürekli can alınan bir ülkede yaşayanların, çoğaltıldığı bir aileyiz. Artık çoğalmak istemiyoruz."

Peki, vicdanları sağır ve insanları suskun yapan ne? Modern dünyada vicdan neye tekabül ediyor? Onca cinayetin, katliamın hesabının sorulması için vicdan ne kadar harekete geçirici olabilir? Sürekli sözünü ettığımız vicdan erozyonunu önlemenin yolu var mı? Yanıt; Karşı Sanat'ta, Bilgi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde, kurucuları arasında yer aldığı Aralık Gönüllü Eğitim ve Kültürel Araştırmalar Derneği'nde ders veren, "Modernliğin Vicdanı" kitabının yazarı, psikoterapist İskender Savaşır'dan.

- Bugün vicdanın söz etmek mümkün mü hâlâ?

- Henüz mutlak bir vicdansızlaşmadan bahsedemeyiz, ancak o yolda bir eğilim var. Sosyal bilimlerde vicdan meselesi üzerine düşünülünce ilk akla gelen bilimsel kavram, süper egodur. Psikanalitik literatürde vicdan genelde toplumsal normun temsilcisi olarak geçer, yani yasakların, buyrukların daha seyrek olarak da özenileceklerin alanıdır. Analitik teorisyenler de bu katı yapının farkındadır. Onu imrenilen, öykülenen, özlemi çekilen şeye gönderme yapan ego idealiyle dengelemeye çalışırlar. Ancak ikisi de geleneksel vicdan kavramını çok iyi karşılamıyor, o süper egodan çok daha geniş, önemli bir kavram. O yüzden de bir psikanalizi olarak, benim özellikle süper egodan bahsetmem beklense de şimdi bunu yapmayacağım.

- O halde vicdan denince neyi anlamamız gerekiyor?

- Bu gibi durumlarda ben daha fenomenolojik bir gelenekten yararlanmayı ve Heidegger'in şaibeli kılavuzluğuna başvurarak etimolojiye bakmayı tercih

ediyorum. Batı dillerinde vicdan anlamına gelen kavram, duygusal hayatımızla çok daha yakından ilgili bir yere, empatiye, gönderme yapıyor; Almanca'da "Mit Leiden" yani birlikte acı çekmek, İngilizce'de conscience duyunc, vicdan. Empatiyle alakalıdır. Kendi dilimizde bence çok daha aydınlatıcı; vecd yani kendinden geçmek, kendinin, vücudunun dışına çıkmak. Bence modernleşmeyle birlikte güdükleşen de insanın bu potansiyeli. Kendi benliğinin, egosunun, öznelliğinin sınırları içinde hapsolüp, onun dışını yabancı âlem olarak kavrama eğilimi giderek derinleşiyor.

- Mehmet Ali Ağca davul, zurnayla karşılandı ve bir şekilde "kahraman" ilan edildi. Neden empatiyi, mağdur olan taraf yerine katille kurmaya başladık?

- Orası çok tehlikeli bir mayın tarlası... Eğer şahiden vicdan adına konuşmak istiyorsak, onla kurup, bunla kurmam deme lüksümüz yok. Yoksa zaten var olan eğiliminin, herkes kendininkini korusun eğilimi içinden konuşursunuz... Ağca'nın kahramanlaştırılmasında, mahallenin kabadayısının

kendisini vicdanın temsilcisi sayma eğilimi var, bu çok arkaik bir tavır. Özellikle muhafazakâr politika bu rolü çok iyi kullanıyor. Horlanmışların, dışlanmışların ezilmiş erkeklik gururunu, incinmişlikten kalan kör öfkelerini politik sermayeye dönüştürmek faşizmin, faşist politikaların kullanmayı iyi bildiği bir alandır.

Fazla iyimser bulabilirsiniz belki ama iki sürecin bu durumu değiştireceğine inanıyorum. Biri, normal piyasanın gelişmesi bu arkaik değerleri aşındıracağıdır, tabii aşındırana kadar canımızı acıtmaya devam edecek. İkincisi kadınlannin rolü. Son 50-60 yılın en önemli getirisi tarihte ilk defa

hâkim sınıfın erkek egemenliğinden vazgeçmesi, kadınların iktidar ortağı olarak olmaları.

- Siyasi bir vicdandan bahsetmek mümkün mü? Bunun için siyasetten bahsedebilmek lazım.

Ancak bugün siyaset yapılıyor mu? Sadece AKP'nin içinde çatışan gruplar siyaset yapıyor, demek yanlış olmaz. Yoksa ne muhalefet partisi var, ne de alternatif siyaset yaratan bir güç. Zaten muhalefet için de düzen değiştirme, düzeni daha yaşanabilir hale getirme, kamusal kaynakların daha adil bölüşümü için kafa yormak diye bir şey söz konusu değil. Siyasetin kendisi yapılmıyor ki, vicdanlısı yapılsın...

- Vicdanı kendinden geçme, dışına çıkma hali olarak tanımladınız, bu yeniden yakalanabilse, toplumu harekete geçirebilir mi? Bunu özellikle son günlerde "faiili meçhul"ler ve katliamlarla ilgili sık sık ağızlara alınmasına dayanarak soruyorum.

- Arjantin'de oldu.

VİCDAN ÖLMEDİ, YENİ DİL BEKLİYOR

- Hrant Dink'in öldürüldüğü gün insanların sokağa dökülmesini bir vicdan hareketi sayabiliriz, ama...

- İnsanların bu şekilde hareket etmesi pek çok insana burada yaşamak güzel duygusunu hissettirdi. Ancak ardından Çağlayan mitingleri geldi. Muhafazakâr politikaların en ürkütücü yanlarından biri vicdan söylemini ele geçirme biçimleridir. Yine de bu toplumun hâlâ kayıtlı olduğu, kamusal düzeyde çok fazla dilini bulmasa da ayıp duygusuyla da beslenen bir vicdanın işlediğini düşünüyorum, bu da bana iyi geliyor.

- Ancak ayıp ikyüzlü bir duygu da, bu yüzden tehlikeli değil mi?

- Elbette, tehlikeli yerlere de gidebilir. Ancak düşünene varmanın ayıp olması da harekete geçirici olabilir.

- Peki Hrant Dink'in cenazesindeki insanlara ne oldu, vicdan azapları ne kadar çabuk mu dindi?

- Bence, o zaman insanları harekete geçiren şey ölmedi, ancak dilini bulmakta çok güçlük çekiyor. O yüzden başka türlü iletişim, haberleşme kanallarına, yabancı olanların birbirine dokunacağı yerlere çok ihtiyacımız var. Mesela, Genç Siviller diye bir hareket var. Çok yüksek sesle olmasa da orada bir şey yaşıyor. Bunların oluşmasının önündeki engelleri kaldırırsak, askeri rejimin dışında var olma becerimizi biraz kullanırsak o dili bulabiliriz.

- Ya vicdanı beslemenin yolu?

- Burada aile tarihi açısından söylenebilecek şeyler var. Babanın ailedeki yerinin giderek azalması, babanın yabancı bir figür olması, bir ömre iki buçuk evlilik düşmesi gibi nedenlerle, çocuğu anne yetiştirir hale geldi. Oysa içinde yaşadığımız dünyanın düzenine eleştirel de olsa bir muhabbetle bağlanmanın temsilcisi babadır, çünkü tarihin sahibi geleneksel olarak erkektir. Yasayı, devleti, düzeni temsil eden erkektir. Bu nedenle, iyi, anaç baba olma gayretini çok hayırlı buluyorum. Ayrıca bu konuları enine boyuna tartışacak bir kamusal alanımız yok. Eğitim-öğretim kurumları giderek irtifa kaybediyor, üniversiteler içeriksizleşiyor. Daha alternatif muhalefet ve var oluş biçimlerinin enine boyuna konuşulabileceği, tartışılabilirliği ortaklık biçimlerine ihtiyacımız var. ●

Dokun, keyif al ve vicdanlı ol

- Düne ve bugüne dair vicdan erozyonunu göstermek adına somut bir örnek vermenizi istesem...

Mesela, çok politik, sıradan bir örnek vereyim, son yılların en olumlu, çok destek alan bir kampanyası vardı: Arkadaşıma Dokunma. Avrupa çıkışlıydı, ırkçılığa karşı başladı, sonra eşcinsellere, Avrupa içindeki Müslüman kökenlilere uygulandı. Bizden, 68 denen belalı kuşaktan sonraki kuşağın pek çok insanını eyleme geçiren bir faaliyetiydi. Ancak bizim zamanımızda söylenirse, "Arkadaşıma Dokun" denirdi. O laftaki ona zarar verme, incitme söylemini anlıyorum tabii ki... Ancak o lafı, hiçbir zenciyle seviştin mi, Kürtle dans ettin mi, diye çevirmek çok daha anlamlı. Vicdanı hazzı, keyfe, ilgilenmeye karşı yabancılar yaratacak bir süreç olarak değil, aksine ötekenden beslenmenin biçimlerinden biri olarak düşünmek lazım. Kelimenin orijini de bunu işaret ediyor

zaten. Yasak olduğundan bazı şeyleri yapmaktan kaçınarak vicdanlı olmayız. Başkasını gözlemek bizim hayrımıza olduğu, ona muhtaç olduğumuz, ondan beslenmek istediğimiz için başkasına kayıtlı kalırız, o zaman da vicdanlı oluruz. Vicdanın tam da bu anlamı; başkasının bizim için ne kadar zengin bir ufuk olduğuna işaret eden anlamı kayboluyor.

- Bu anlamı kaybettiren, 68'de "Arkadaşıma dokun" denilecekken, bugün "dokunma" dedirten ne?

Ürkek bir kuşak yetiştirdik. Zaman zaman benim hayırlı bulduğum bir şey ihtiyatlı olmaları, dünyayı öğrenecek bir yer olarak görmeleri, ancak dünyayı bir korku nesnesine dönüştürmek, tehlikelerle dolu olarak algılamak ve güvenlik endişesinin başı aldığı bir hayata çevirmek, hayatı çok yoksullaştırıyor. İnsanlardan korunan, dolayısıyla başkasını denemekten, kendisini başkasında denemekten

kaçınan, hazır bulunduğu benliğinin dar sınırlarıyla yetinen, üstelik bunu problem etmeyen, arzu tembelliğinde var olan bir hayat tarzı, dünya algısı yaygınlaşıyor. Oysa başkasına karşı kayıtlılık, arzıyla çok yakın bir duygudur ve vicdan risk almayı içerir.

- Sanki, sorun arzusuzluktan ziyade, arzusun ürünlerle, tüketime çevrildiği, çevrildiği bir dönemi yaşamamız. Vicdan erozyonunda bunun da etkisi yok mu?

Haklısınız, bu vicdan erozyonunu pekiştiren bir şey. Aslında o bizim kuşakla başladı. Kapitalizmin kendisini tasarrufla değil, tüketim üzerinden var etmeye başlamasının tarihi 60'lara kadar uzanıyor. Uyarıolarla yetinen, bir şeyin -bu insan da, sanat eseri de olabilir- yalnızca yeniliğiyle yetinen, onu tanıma sabrını gösteremeyen, dikkat ufku daralan bir öznelliğe geçişin tarihi daha eski. ●

İskender Savaşır, vicdanın harekete geçirici olabileceğini söylüyor.

